

Elekes Tibor – Gyenizse Péter

A természetföldrajzi tényezők szerepe Székelyföld gazdaságában

Székelyföld nagyjából a Keleti-Kárpátok, kisebb részben az Erdélyi-medence dombsági területén helyezkedik el. A földtani, domborzati, éghajlati, vízföldrajzi és vízföldtani, talajtani és életföldrajzi adottságok függvényében jött létre a település- és közlekedési hálózat, valamint a sajátos gazdasági tevékenységek. A kommunizmus évtizedeiben fejlesztett bányászat, kohászat, illetve telepített gépgyártás és vegyipar jelentős része leépült 1990 után. Napjainkra felértékelődtek a természeti adottságokon alapuló primer, szekunder és terciér szektor ágazatai. Jelen tanulmány összegzi Székelyföld legjelentősebb természeti adottságait és a gazdaságban betöltött szerepüket.

Kulcsszavak: Székelyföld, természetföldrajzi tényezők, gazdaság

JEL-kód: R10

The role of physical geographical features in the economy of Szekelyland

The 12,500 km² Szekelyland is a historical and ethnographic territory known as Terra Siculorum in Latin, Ținutul Secuiesc or Secuimea in Romanian, Seklerland in German, Szekelyland/ Szekely Land in English. Since the 12th -13th centuries the largest Hungarian ethnic bloc living outside the borders of our time, has lived here. Its territory is located in two Transylvanian natural geographical regions, the Eastern Carpathians, and to a lesser extent in the hilly area of the Transylvanian Basin. Its surface ranges from 300 meters above sea level to 1800 meters. Mountain ranges, inter-mountain basins, hills and river valleys were decisive factors in the formation and development of the settlement system, the transport network and the characteristic economic activities. For centuries, the most important economic sectors have been forestry, wood processing, animal husbandry, crop production, milk, meat, leather and wool processing, and the medical tourism that has been developing since the 19th century. During the forced industrialization after World War II, large machine manufacturing and chemical plants were installed in Szekelyland. After 1990, there was an economic restructuring. The majority of mining, metallurgy, mechanical engineering and the chemical industry have declined. Nowadays, the traditional economic sectors adapted to the natural geographical conditions have become more valuable.

Keywords: geography, natural geographic factors, economy

JEL-code: R10

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2022.13>

Bevezetés

A 12 500km² kiterjedésű Székelyföld latinul Terra Siculorum, románul Ținutul Secuiesc, Secuimea, németül Seklerland, angolul Szekelyland /Szekely Land/ néven ismert történelmi, néprajzi terület. Itt él a 12.-13. századtól napjaink legnagyobb határon túli magyar etnikai tömbje, a székely-magyarok (Kocsis 2021). Székelyföld történelme során először az I. világháború után vesztette el határmenti helyzetét és a román állam közel földrajzi közepébe került. A II. világháború alatt visszakerült Magyarországhoz, majd a II. világháború után napjainkig Románia része.

Területe két erdélyi természetföldrajzi tájegységen, nagyjából a Keleti-Kárpátok, kisebb részben az Erdélyi-medence dombsági területén helyezkedik el, felszíne 300 méter tengerszint

feletti magasságtól 1800 méterig terjed. A jellegzetes földtani felépítésű hegyvonulatok, hegységközi medencék, dombságok és a folyóvölgyek meghatározó tényezők voltak a településrendszer, a közlekedési hálózat és a jellegzetes gazdasági tevékenységek kialakulásában és fejlődésében (Elekes 2016; Kocsis 2018). Nagyon részben természetföldrajzi határokhoz igazodott az egyházi, valamint később, a 12.-13. században kialakított közigazgatási-katonai térszerveződési egységek, a székely székek területe (Köpeczi 1993; Hegyi 2010; Bereznay 2011, 2021; Egyed 2016; Elekes 2016).

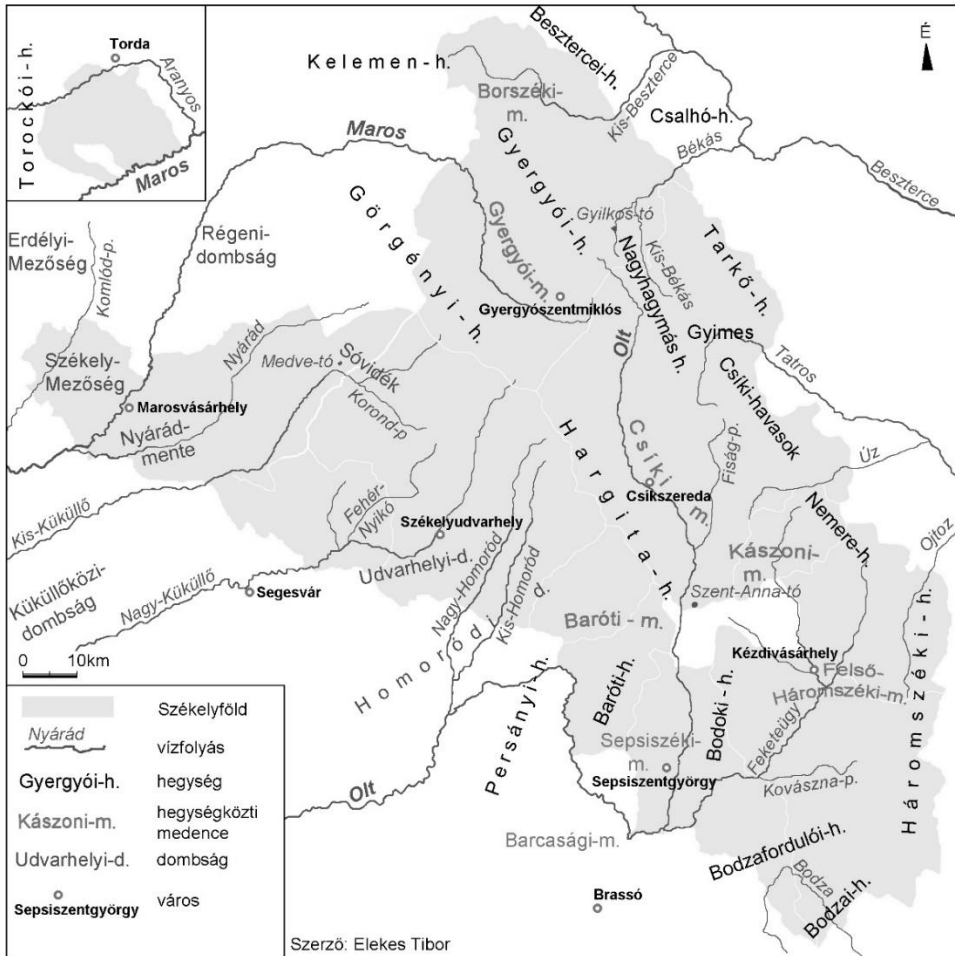
Székelyföld természetföldrajzi adottságai

A Keleti-Kárpátokban megtalálható a Kárpátokra jellemző négy földtani-szerkezeti öv. A legidősebbhez, a mezozoikumhoz (gneisz, fillit, csillámpala) tartozik a Székelyföld É-i peremét szegélyező Besztercei-havasok és a Naskalat-hegység, valamint a Maros és a Szeret vízgyűjtőjét elválasztó Gyergyói-havasok. Középidői mészkőből fölépülő legjelentősebb székelyföldi hegység a kiemelt, töredezett, karszos felszínű Hagymás-hegység (1792 m) (Badea 1987; Karátson 2002; Szakáll–Kristály 2010).

Kréta-miocén márgából, homokkőből, palából és mészkőből fölépülő flis (Mutihac–Ionesi 1974) alkotja a Székelyföld K-i peremén és DK-i részén húzódó vonulatokat. Széles vízváltó felszínek borítják, lankás lejtők szegélyezik az évszázadokon át Erdély és Moldva között határt képező Tarkót, Csiki-havasokat, Nemere-hegységet (1649 m) és Háromszéki-havasokat. Flis vonulatok, a Bodzai- és a Bodzafordulói-havasok képezik Székelyföld és Erdély DK-i határvézetét. Nagyon részben kréta homokkő alkotja a Háromszéki-medence részeit elválasztó, az 1000 métert alig meghaladó Baróti- és Bodoki-hegységet. A Persányi-hegység É-i, székelyföldi részén található a Vargyas-mészkőszoros felszíni és felszín alatti karsztformákkal (Badea 1987; Karátson 2002) (1. ábra).

A Kelemen- (2100 m), a Görgényi-havasok (1777 m), valamint a Hargita (1800 m) alkotta tűzhányólánc Európa egyik leghosszabb összefüggő vulkáni vonulata (Karátson 2002). A Keleti-Kárpátok legbelső, Ny-i részét képező felső-miocén–pleisztocén *vulkáni* vonulat nagyon részben andezites kalderák és kráterek sorozata, amit K-en és Ny-on egy-egy összefüggő vulkáni plató szegélyez. A peremfennsíkknak korábban részét képezte a napjainkban az Erdélyi-medence K-i peremét jelző, a vulkáni platótól a vízfolyások által levágott, 1000 métert meghaladó Bekecs-tető, Siklód-kő és Firtos (Székely 1957). A vulkáni vonulat térségében gazdag utóvulkáni tevékenység alakult ki: ásványvizek, kénes, széndioxidos gázszivárgások, hévizek (Berszán és mtsai 2009; Jánosi és mtsai 2005).

Vízfolyások által felfűzött, 500-950 m magasságban elhelyezkedő hegységközi medencék taglalják a Keleti-Kárpátok vulkáni, kristályos, mészkő és homokkő vonulatait. Székelyföld kis hegységközi medencéi a Bélbori-, Borszéki-, Kászoni-, Baróti- és Bodzafordulói-medence. A nagyobbak, a Maros felső szakaszán elhelyezkedő, É-i irányba lejtő Gyergyói-, a Fel-, Közép- és Alcsiki medencékre osztható, az Olt felső szakaszán kialakult, D-i irányba lejtő Csiki-, valamint a Felső-, vagy Kézdivásárhelyi- és az Alsó- vagy Sepsiszéki-medencére osztható Háromszéki-medence. A „Székely medencesor” vulkáni elzáródással jött létre, illetve fiatal szerkezeti süllyedésekhez kapcsolódnak. Tavi-, folyóvízi feltöltődésű nagymedencék. A flisbe mélyült, folyóvízi hordalékkal feltöltött Háromszéki-medence a hegységperem felől a medence központi része, az Olt és a Feketeügy irányába lejt, majd DNy-on, a két folyó kiszélesedő völgyszakaszán kapcsolódik a Barcasági-medencéhez (Badea 1987; Elekes 2016) (1. ábra).

1.ábra: Székelyföld domborzata és vizei

Figure 1. Székelyland's topography and hydrography

Szerkesztette: Elekes Tibor

Hágók és szorosok kötik össze a hegységközi medencéket, illetve a hegy- és dombvidékeket. A Csíki- és Gyergyói-medencét a Marosfői-küszöb közelében levő Gréces-hágó (891m), a Csíki- és Kászoni-medencét a Nyerges-tető (878m) köti össze. Alcsíkból Háromszék É-i részére az Olt Tuszádi-szorosa, az Olt völgyéből a Baróti-medencébe a Hatod-tető vezet. A Hargita és a Görgényi-havasok hágóin a hegységközi medencéket és a székelyföldi dombvidéket összekötő útvonalak haladnak. A Tolvajos-tető (985m) a Csíki-medence és az Udvarhelyi-dombság, a Sikaszó-hágó (1000m) a Gyergyói-medence és az Udvarhelyi-dombság, a Bucsin-tető (1273m) a Sóvidék és a Gyergyói-medence között helyezkedik el.

Az Erdélyi-medence az Északkeleti-, a Keleti-, a Déli-Kárpátok és az Erdélyi-szigethegység között elhelyezkedő, K-ról Ny, illetve ÉNy irányba fokozatosan lejtő dombos terület. A Kárpát-medence legkeletibb nagytája, Románia központi tájegysége. Csuszamlásokkal, suvadásokkal szabdalta felszínét pannon, kisebbbbrészt szarmata üledékek, a szélesebb völgyeket negyedidőszaki folyóvízi hordalékok borítják (Mutihac–Ionesi 1974).

Székelyföldi tájai közül a legmagasabban helyezkednek el a Görgényi-Hargita vulkáni vonulat közvetlen DNy-i szomszédságában található Sóvidéki-, Udvarhelyi- és az É-i részével a Székelyföld területére áthúzódó Homoródi-dombság. ÉNy-DK irányú völgyhálózat szabdalta fel

az agyaggal, homokkal, konglomerátumokkal és vulkáni törmelékekkel borított felszínt. Itt találhatóak a vulkáni peremfennsík maradványhegyei, a Bekecs (1080m), a Siklód-kő (1028m), és a Firtos (1062 m). Változatos sókarsztformák, sószoros alakult ki a parajdi Sóháton és a szovátai sófelszínen (Karátson 2002).

A Sóvidéki- és Udvarhelyi-dombság DNy-on a táblás szerkezetű, 500-700 m tszf-i magasságú, a K-ról Ny-i irányba lejtő Küküllők-dombságában folytatódik. Az erőteljesen pusztuló, agyagos, márgás, homokos felszínen széles vízválasztók, gyorsan pusztuló lejtők és teraszos völgyek képződtek (Badea 1987; Elekes 2016). D-ről É felé, a legfontosabb, részben a Székelyföldhöz tartozó tájegységei a több várost felfűző Nagy-Küküllő völgye, a Küküllőközi-dombság, a Kis-Küküllő-völgye, a Kis-Küküllő-menti-dombság és a nagy településsűrűségű Nyárádmente (Hajdú-Moharos 2000).

Suvadások, csuszamlások, deráziós formák és vízmosások szabdalják az Erdélyi-medence központi részét képező, a Maros és a két Szamos között elhelyezkedő Erdélyi-Mezőséget. DK-i része, a Székelyföld legnyugatabbra elhelyezkedő tája a Székely-Mezőség. Tőle D-re a teraszokkal szegélyezett, széles árterű Mezőségi-Maros-völgy (Marosmező) húzódik (Hermann és mtsai. 2016).

Túlnyomóan dombsági terület az Erdélyi-medence Ny-i peremén, a Maros, az Aranyos és a középidői mészkőből fölépülő Torockói-hegység közé ékelődő Aranyosszék. Az Erdélyi-Hegyalja részét képező Tordai-hegyalja tája (Hajdú-Moharos 2000).

Székelyföldön hegyvidéki és dombsági domborzattípusok azonosíthatók. A hegységek nagyrészt enyhén, illetve erősen tagoltak, magasságuk alapján középhegységként és magas középhegységként jellemezhetők. A Hargita, valamint a Székelyföldet szegélyező vonulatok 1700-1750 m feletti részei a közepesen tagolt magashegységi domborzattípushoz sorolhatók. A hegységközi medencék felszínén a hegységperemi és a medencehelyzetű hullámos dombság típusa azonosítható. Enyhén tagolt dombság a Székely-Mezőség, a Nyárád-mente túlnyomó része, valamint a Sóvidék és az Udvarhelyi-dombság Ny-i, alacsonyabb részei. Ez utóbbi kettő magasabb részei és a Homoródi-dombság a hegységperemi dombsághoz sorolható (Gábris és mtsai 2018).

Székelyföld felszíni vizei a Hagymás hegység térségéből eredő, a terület vízhálózatának gerincét képező Maros és Olt, valamint a moldvai Szeret vízgyűjtőjéhez tartoznak. A Duna vízgyűjtőjének részét képező három folyó vízválasztója részben a Székelyföldön húzódik. A Maros jelentősebb székelyföldi mellékágai a Mezőségről érkező Komlód, a Görgényi-havasokból eredő Nyárád, a Kis-Küküllő a Korond-, Juhod-, Szováta- és Küsmőd-patakkal, valamint a Fehér-Nyikót és Gagy-patakat is felfűző Nagy-Küküllő. A Maros, a Kis- és Nagy-Küküllő völgye összeköti a székelyföldi területeket az Erdélyi-medence középső és Ny-i részével. Aranyosszék térségében ömlik a Marosba, a Tordai-hasadékot átszelő, a Hesnád-patakat is felvevő Aranyos. Az Olt jelentősebb mellékágai a Fiság a Csíki-medencében, a Kászon-, Torja-, Gelence- és Kovásznapatakat felvevő Feketeügy a Háromszéki-medencében. A Hargitából eredő Barót-, valamint Vargyas- és Kormos-patak a Baróti-medencében, a Nagy- és Kis-Homoród a Székelyföldön kívül ömlik a Dél-Erdély felé tartó Oltba. A Szeret Székelyföldről érkező, a Keleti-Kárpáton kívüli Előkárpátok irányába haladó mellékvizei a Besztercbe ömlő Kis-Beszterce és a Békás-szorost átszelő Békás-patak, a Tatros az Úzzal és Ojtozzal, valamint a Bodza (Elekes 2016). Székelyföld legismertebb természetes tavai a Szent Anna kráter tó, a természetes torlással kialakult Gyilkostó és a szovátai sókarszt tavak legjelentősebbike a hőtározó Medve-tó. A II. világháború utáni évtizedekben a vízgazdálkodást, ipari vízellátást biztosító mesterséges tavak sorát létesítették. Ismertebbek a Csíkszépvízi-, a Zeteváraljai-, a Bözödújfalusi-víztározó és a Rétyi-tó. Homoródszentpál a halas tavai, a Szováta közeli Vármező pisztráng tenyésztése miatt ismeretes. A felszín alatti vizek közül gazdasági jelentőségű a nagyrészt utóvulkáni tevékenység eredményeként kialakult több ezer székelyföldi ásványvíz (borvíz) forrás. Ismertebbek Borszék, Csíkszentsimon, Tusnád, Kászon, Bibarcfalva ásványvíz forrásai (Berszán J. és mtsai 2009). Ugyancsak az utóvulkáni tevékenységek közé sorolt hévíz hasznosítására a Hargita platóján települt Szentegyházán került sor (Jánosi Cs. és mtsai 2005).

Erdély többi részéhez hasonlóan, Székelyföld a valódi mérsékelt öv mérsékelt szárazföldi („nedves kontinentális”) tartományában helyezkedik el. Az éghajlati és időjárási különbségek nagyjából a domborzat, a tengerszint feletti magasság függvényében alakulnak. A napsugárzást általában decemberi minimum és júliusi maximum jellemzi. A napfénytartam éves viszonylatban 1600 óra/év körüli a Kárpátok legmagasabb részein, 1800-1900 óra/év feletti az Erdélyi-medence alacsonyabban fekvő részein. Nagyobb mennyiségű napsugárzás éri a D-i, DNy-i és DK-i kitettségű lejtőket, ami előnyösebb területhasználatot tesz lehetővé. 8-9°C az évi középhőmérséklet Székelyföld Ny-i, legalacsonyabban fekvő területein, fokozatosan csökken 2-2,5°C körüli értékre 1500 m tengerszint feletti magasságban. Az évi csapadékmennyiség általában növekszik a magassággal és eléri az 1200-1400 mm-t a Hargita gerincövezetében. A nyári fél év csapadékosabb, a téli szárazabb (Badea 1987).

Hűvös éghajlat jellemzi a Keleti-Kárpátok hegységközi medencéit. A 4-5 hónapig tartó fagyos, nyirkos, ködös teleken gyakran -20 - -30°C is mérhető. A leghidegebb a Gyergyói-medence, ahol a téli hónapok középhőmérséklete -9 - -6°C, 600-700 mm az évi csapadékmennyiség. A Csíki-medencében hasonló mennyiségű csapadék esik, 5,5-6°C az évi, -8 - -6°C a januári, 16-18°C a júliusi középhőmérséklet. Az előbbieknél enyhébb éghajlatú Alsó-Háromszéki-medencében 6,5-8°C az évi, -5 - -4,5°C a januári, 17,5-18,5°C a júliusi középhőmérséklet, évente 550-750 mm csapadék esik. A Gyergyói-, Csíki- és Alsó-Háromszéki medencét övező hegyek felfogják a szelek jelentős részét, gyakran szélszélidézve elő a medencék alján. A medencékben gyakori a fordított légrétegződés. Az Ojtozi-szoros felől érkező szárazföldi jellegű Nemere szél hideg, száraz teleket idéz elő a Felső-Háromszéki-medencében (Clima... 2008).

Enyhébb az éghajlat a dombvidéken. Az Udvarhelyi-dombságon, Székelyudvarhely térségében, 500-600 m tengerszint feletti magasságban 7-8°C az évi, -4,5 - -3,5°C a januári, 17,5-18,5°C a júliusi középhőmérséklet, az évi csapadékmennyiség 600-750 mm. Székelyföld legenyhébb éghajlatú területei a Székely-Mezőség, a Nyárad-mente és a köztük elhelyezkedő Maros völgyszakasz. Marosvásárhely térségében, 300-350 m tengerszint feletti magasságban 8,5-9°C az évi, -4,5 - -4°C a januári, 19-20°C a júliusi középhőmérséklet, az éves csapadék 600-650 mm. Hasonlóan enyhe éghajlatú a „szél- és csapadékményekben” található Aranyosszék dombsági területe. 8-9°C az évi középhőmérséklet, 500-600 mm az évi csapadék (Clima... 2008).

A Székelyföldön is beazonosítható a Kárpátok és a Kárpát-medencére jellemző, a magasság függvényében kialakult függőleges növényzeti övezetesség. Az alacsonyabb dombságokon az erdőssztyepp és a tölgyes volt a honos. 600 m tengerszint feletti magasságtól megjelennek a bükkösök. Felette a bükkös-fenyves vegyes erdők, majd a kitettség függvényében 1000-1200 m felett a fenyves válik uralkodóvá 1600-1700 méterig. Az erdőhatár feletti, gyakran törpefenyvesvel váltakozó havasi rétek a székelyföldi hegyekben általában 1600-1700 m felett alakulhattak ki. A terület hegyei nagyjából 1200-1700 m magasságúak, a legmagasabb az 1800 m-ig magasodó Hargita, így a Székelyföldön a havasi rét táji jelentősége elenyésző. A terület túlnyomó részén a természetes növényzetet az erőségek alkották. A dombvidék élővilágában a jellegzetes sztyeppi és erdei faunaelemek keverednek, a hegyvidékét domb- és hegyvidéki állatfajok alkotják (Badea 1987).

A dombságot nagyjából pangóvízes és barna erdőtalajok, a vízfolyások völgyeit részben réti talajok borítják. A hegyvidéken, a növényzeti övezetekhez igazodó agyagbemosódásos, valamint Ramann-féle barna erdőtalajokat találunk, a fenyves övezetében podzolok képződtek. A nagy hegységközi medencékben a pangóvízes, valamint a réti talajok a jellemzők (Badea 1987; Furtună 2014).

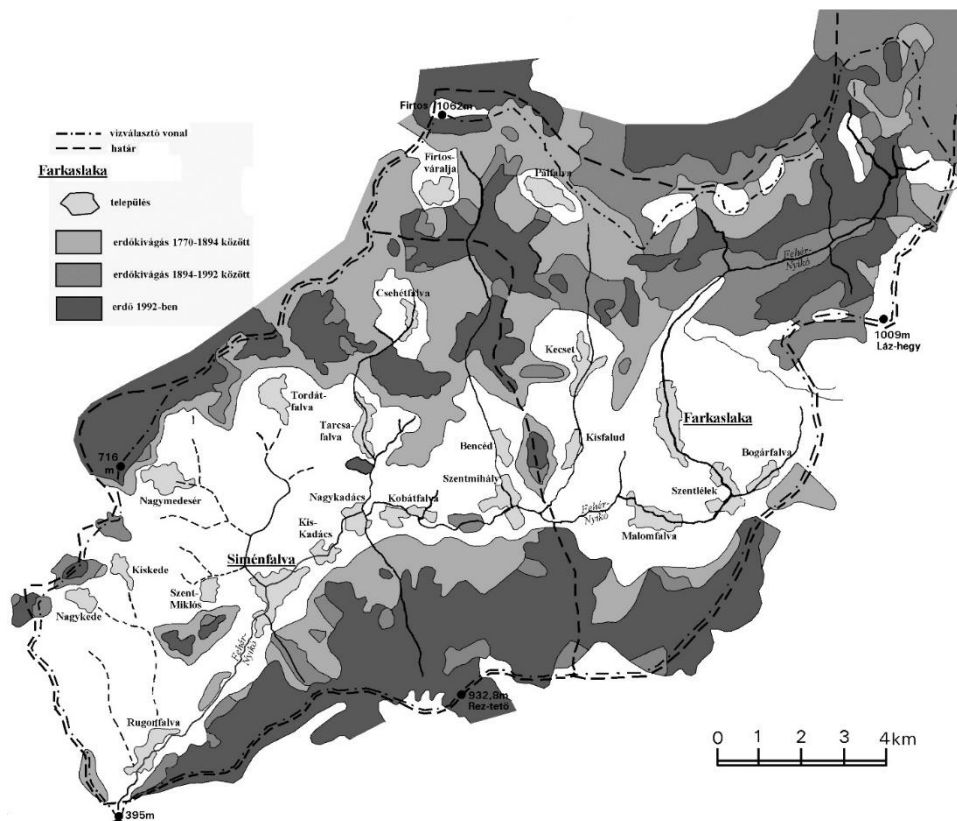
A természeti adottságok gazdasági jelentősége

Természeti adottságok függvényében kialakult területhasználat jellemzi a székelyföldi domb- és hegyvidéket. Zöldséget és gabonát természetesen az alacsonyabb dombvidék völgytalpain, a Maros, Nyárad, Kis- és Nagy-Küküllő székelyföldi völgyszakaszain a lecsapolt mocsarak, korábbi ligeterdők helyén. Napjainkra ismét felértékelődött a hagyományos zöldségtermesztés (hagyma,

paradicsom, sárgarépa, uborka, zöldpaprika, bab, borsó, padlizsán) a Nyárad-mentén és a két Küküllő völgyében (Nyárádszereda, Erdőszentgyörgy, Kibéd stb.). A Székely-Mezőségen, a Küküllők-dombságán és az Udvarhelyi-dombságon a tölgy- és bükkerdők a vízvázalásztó felszínekre és a nehezebben megközelíthető, gabona és gyümölcsstermesztésre alkalmatlan felszínekre szorultak vissza. Helyüket az alma, szilva, körte, meggy, cseresznye, dió termesztése, a legelők, kaszálók és a szántók vették át. A D-i kitétségű lejtőkön 800-900 méter tengerszint feletti magasságban is találunk gyümölcsösöket (pl: az udvarhelyszéki Székelypálfalván). Az alacsony dombvidéken a szőlő is beérik, de minősége elmarad Erdélyi-Hegyalja, vagy Aradi-Hegyalja szőlőinek minőségétől. Jelentős a búza és rozs termesztés, a kukoricát hagyományosan a lakosság ételmezésére és takarmányként is használják. A korábbi évszázadokban nagyobb területen termesztett zab és őszi árpa az állattenyésztés jelentőségének csökkenésével napjainkra visszaszorult. A nagyüzemi textil termékek megjelenésével majdnem teljesen megszűnt a len és a kender termesztése. Az ipari növények közül jelentősen lecsökkent a cukorrépa vetésterülete. Székelyföld magasabb dombságain a gyümölcsösök és a szántók mellett állattenyésztésre alkalmas legelőket és kaszálókat találunk. Hagyományosan szarvasmarhát, juhot, a korábbi évszázadokban igavonásra és katonáskodásra alkalmas lovat tenyésztettek.

Fontos megélhetési forrást jelentenek a magas dombság és középhegységek bükkerdői. A Görgényi-havasok, Hargita, Csíki-havasok, Bodoki-, Baróti-, Persány-hegység, Háromszéki-havasok kivágott fáit napjainkig építkezéseknél, faipari nyersanyagként, tűzifaként értékesítik, vagy szemet égetnek belőle. A kivágott erdők helyét legelők, kaszálók borítják. Vadászati szempontból jelentős a lombhullató erdők és fenyvesek vadállománya. Európa egyik legnagyobb barnamedve-állomány a Keleti-Kárpátok erdőségeiben él. Az erdők cserjeszintje gazdag gombafélékben, a fenyvesekben honos az áfonya, a málna. Több évszázados múltja van az erdei gyümölcsök gyűjtésének. Hasonlóan gazdasági hasznot jelent a méhészkedés, a havasi méz előállítás és forgalmazása. Gazdasági és környezeti szempontból egyaránt jelentős a bükkös felett, a törpefenyő szintjéig terjedő fenyves. Épületfa, bútor, használati eszközök, tűzifa készült belőle. Az erdélyi fejedelemség idejében székelyföldi fenyőfából készült zsindelet szállítottak a fejedelmi udvarba és az erdélyi városokba. Évszázadokon át szekéren fuvarozták és tutajba kötve úsztatták a fát az Erdélyi-medence és az Alföld irányába. Az időtállóbb, biztonságosabb tetőfedés háttérbe szorította a zsindeletkészítést, a vasút megépítése, a közúti teherjárművek megjelenése megszűntette a tutajozást és a fa nagy távolságra történő fuvarozását. A fafeldolgozás modern eszközeivel fejlesztették a 19. századi székelyföldi fakitermelést, megmunkálást, bútorkészítést. Évszázadok során a települések fejlődése, a növekvő faanyag igény az erdőségek fokozatos visszaszorulását, kiterjedésük csökkenését eredményezte. 1770-1990 között például az udvarhelyszéki Fehér-Nyikó vízgyűjtő területén az erdők kiterjedése közel megfelelő volt (Elekés 1999). (2.ábra)

Ennél kisebb mértékű, de jelentős a fenyvessel borított hegyvidékek tájtalakítása. Erőteljes a felszínlepusztulás a fás növényzet nélküli meredek lejtőkön, gyakorivá váltak a szélsőséges hidrometeorológiai jelenségek (pl. villámárvizek).

2.ábra: Az erdővel borított területek változása a Fehér-Nyikó vízgyűjtő területén 1770-1992 között

Figure 2. Changes in forested areas in the catchment area of the Fehér- Nyikó river between 1770-1992

Szerkesztette: Elekes Tibor

Szarvasmarha és juh tenyésztésére alkalmas legelők és kaszálók borítják a domb- és hegyvidék jelentős részét. Az állattenyésztés, a tej, hús, bőr és gyapjú feldolgozása hagyományos gazdasági tevékenységek a Székelyföldön. Az erdőgazdálkodás és állattenyésztés mellett, a hegységközi medencék árvízmentes teraszain, hegyláb felszínein, völgyoldalain a szántóföldi gazdálkodás, a takarmány- és zöldségtermesztés a jellemző. A hegységközi medencékben a népesség gyarodásával, az alacsony hozamú vegyes gazdálkodás a „teraszosított” lankásabb hegylejtőket is művelésbe fogta. A Gyergyói- és Csík-medencénél enyhébb éghajlatú Háromszéki-medencében a burgonya és káposzta mellett búzát, kukoricát, cukorrépat is termesztnek.

A legelőkkel és kaszálókkal, burgonya-, káposzta- és takarmánytermesztésre alkalmas szántókkal borított medencék, az őket övező erdőkkel borított hegyvonulatokkal, egy sajátos, hűvös éghajlathoz kapcsolódó életformát alakítottak ki a sűrűn lakott medencék és folyóvölgyek községekben és városaiban (Elekes 2016).

Évszázadokon át használták a hegyvidék változatos kőzeteit az építkezéseknél. A Kelemen-Görgényi-Hargita vulkáni vonulat andezitjét, a Tarkó, a Csíki-, Háromszéki-, Bodzai-havasok, a Nemere-, Bodoki- és Baróti-hegység homokköveit napjainkig használják az egyházi és világi építkezéseknél. A folyómedrekből kibányászott kavics és homok építő ipari hasznosítása a II. világháború utáni előregyártott betonelem építkezéssel értékelődött fel, de napjainkban is használják a lakossági és gazdasági építkezéseknél. A mészgetés alapanyaga, a mészkő a

Hagymás-hegység, a Vargyas-szoros és az Aranyosszék határát jelölő Torockói-havasok legfontosabb alkotóközete. Gazdasági hasznosítása ipari méreteket öltött az 1950-es évek után, a Székelyföld szomszédságában, a moldvai Békás városban, a Brassó megyei Olthévízen és a Tordán létesített cementgyárak üzembe helyezésével. A 20. század második felétől napjainkig jelentős a borszéki travertino (édesvízi mészkő) kitermelése és használata építkezéseknél. Több évszázados múltja van az agyagbányászatnak és tűzálló edények készítésének a székelyföldi fazekasközpontokban (Korond, Csikdánfalva stb.) (Szakáll–Kristály 2010; Balaton 2016).

A só évszázadokon át Erdély gazdasági szempontból legfontosabb ásványa. Az Erdélyi-medence peremén több helyen a felszíni rétegekig felpréselődött. A középkorban felszíni, később felszín alatti bányászata ismeretes. Székelyföldön középkori okiratok említik a sóvidéki Parajdon, Szovátán és a Homoród-mentén. A háztartásokban, tartósításra és az állattenyésztésben használt só és sós forrásvíz kereskedelmi, gazdasági jelentősége a modern tartósítási lehetőségek megjelenésével leértékelődött. A 20. században fontos ipari nyersanyag, napjainkban a felhagyott sóbányák (Parajd) és sós vizek (Szováta, Parajd) gyógy-idegenforgalmi jelentősége került előtérbe (Horváth 1998).

Sajátos történelme van a székelyföldi érc- és energiahordozók bányászatának. A korábbi évszázadokban a Kis-Homoród felső folyása mentén, az Erdővidéken és a Csiki-medencében említettek vasérc lelőhelyeket. Jelentősebb gazdasági hasznosítására a mai Szentegyháza város területén (Szentkeresztbánya) került sor. Az itteni vas kohászati és feldolgozási hagyományaira telepítették és fejlesztették a II. világháború után, majd nyersanyag hiányában, a megemelkedett nyersanyag és nagy szállítási költségek miatt az 1990-es évekre bezárt vasipari központot. Balánbánya rézérc tartaléka a megnövekedett igény miatt a II. világháború után országos jelentőségű lett, majd a bányák kimerülése miatt teljesen leállt a kitermelés az 1990-es évekre. A dualizmus idején már működő Vargyas, Köpec lignitbányászatának csúcsideje a 20. század második fele volt. A háromszéki Gelencén az 1980-as években kis mennyiségű kőolaj tartalmú ásványi nyersanyagot azonosítottak. Napjaikban a földgáz az Erdélyi-medence legértékesebb ásványi nyersanyaga. Energetikai hasznosítását az 1950-es, 1960-as években kezdték el, majd a gazdaságosabb vegyipar nyersanyaga lett a magas metán tartalmú erdélyi földgáz. A székelyföldi tartalékokat Mezősámsond, Nyárádszereda, Nagyernye, Erdőszentgyörgy, Székelykeresztúr térségében tártak fel (Badea 1987; Furtună 2014; Balaton 2016).

A dualizmus időszakában túlnyomó részt helyi, természetes alapanyagokat használt a székelyföldi házi ipar: a fa-, ruházati- és agyagipar, a gyékény-, szalma- és kosárfonás, hímzés és varrottaskészítés, szövés-fonás, mészégetés, kőfaragás, seprűkötés, szitaszövés. A korabeli, nagyrészt a városokba (Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Gyergyószentmiklós) összpontosuló fa- és bútort-, építő-, malom-, cukor-, szesz-, sőr-, textil- és dohányipar helyi nyersanyagot dolgozott fel. Ebben az időszakban a vas- és gépipar is nagyrészt az itt kitermelt vaséccel működött (Balaton 2016; Hermann és mtsai 2016)).

A két világháború között még létező házi ipar majdnem teljesen felszámoldott az 1950-es évekre. A részben helyi hagyományokra épülő, az 1950-es évektől 1990-ig tartó erőteljes iparosítás során egyre több import nyersanyagot igénylő, új gépgyártó- és vegyipari ágazatokat telepítettek Székelyföldre. Az új gyárak jelentős része 1990 után felszámolódott (pl. a csíkszerdai traktorgyár, szentegyháza kohászati üzeme, a székelykeresztúri acélmű, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely gépgyártó üzemeinek túlnyomó része). 1990 után a gazdasági szerkezet átalakulása ismét előtérbe hozta a helyi nyersanyagot használó, hagyományos ágazatokat. A fakitermelés és feldolgozás, bútortipar központjai Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Csíkszereda, Kovászna és a kisvárosok, községek bútortiparú kisvállalkozásai. Faluhálózatok, gyakran szövetkezetekbe tömörült gazdáitól felvásárolt tejet dolgozzák fel a II. világháború utáni évtizedekben működő és az 1990 utáni gazdasági szerkezet átalakulást átvészelő gyergyóremetei, az 1990 után létesített, illetve fejlesztett mezőgazdasági, nyárádszerdai, sepsiszentgyörgyi, székelykeresztúri, székelyszentléleki, csíkszépvízi üzemekben. A húsipar központjai a nagyobb felvevő piaccal rendelkező székelyföldi városok és térségük: Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós, Csikmadéfalva stb.

Az 1880-as évek második felében már európai szinten is díjazott székelyföldi ásványvizek gazdasági jelentősége látványosan nőtt az 1950-es, majd az 1990-es évek utáni időszakban. A dualizmus idején, a II. világháború utáni évtizedekben és napjainkban is palackozzák a borszéki, tusnádi, sepsibodoki és kovásznai borvizet (Furtuná 2014; Balaton 2016).

Részben természeti adottságokhoz kapcsolódik Székelyföld idegenforgalma. Szováta, Tusnád, Borszék ismert fürdőhelyek már a Monarchia, majd a két világháború közti időszakban. Az 1950-es évek utáni tömegturizmus idején létesített, majd az 1980-as években hanyatló turisztikai központok újabb fejlődési időszaka az 1990-es évek végétől kezdődött. Természeti adottságokat értékesítenek napjaink országos, illetve helyi jelentőségű székelyföldi üdülőhelyei: Szováta, Kovászna, Tusnádfürdő, Parajd, Borszék, Bálványos, Homoródfürdő, Hargitafürdő, Békás-szoros–Gyilkos-tó, Szent Anna-tó–Mohos láp térsége, Marosfő.

Székelyföld úthálózata nagyjából domborzati adottságokhoz igazodik. Folyóvölgyek mentén, hágókat, szorosokat átszelve köti össze a terület településhálózatát. A vasútvonalak az úthálózattal párhuzamosan haladnak és kötik össze a dombvidéket, a hegységközi medencéket és a hegyvonulatokat (Elekes 2008). A vasút a Maros mentén elérte Marosvásárhelyt 1871-ben, a Nagy-Küküllő völgyében Székelyudvarhelyt 1888-ban, az Olt mentén Sepsiszentgyörgyöt 1891-ben, Csíkszeredát 1897-ben. A 20. század elejére megépült „székely körvasút” felgyorsította a nyersanyag és áru szállítását, bekapcsolta a Székelyföldet a korabeli modern közlekedési hálózatba (Gidó 2013). 2021-ben Marosvásárhelyt elérte a Maros völgyében megépített, Székelyföldet érintő első autópályaszakasz.

Következtetések

Évszázadokon át működtek a földtani, domborzati, éghajlati, vízföldrajzi és vízföldtani, talajtani és életföldrajzi adottságok függvényében kialakult gazdasági tevékenységek a Székelyföldön. A kommunizmus évtizedeiben fejlesztett bányászat, kohászat, illetve telepített gépgyártás és vegyipar jelentős része leépült 1990 után. Felértékelődtek a természeti adottságokon alapuló primer, szekunder és terciér szektor ágazatai.

Napjainkban továbbra is Székelyföld gazdaságának meghatározó eleme az erdőgazdálkodás. Az itt kitermelt fa nagyjából gömbfaként, deszka és gerendaként kerül ki a székelyföldi településekről. Nagyobb gazdasági hasznot jelentene bútorként, más faipari késztermékként történő értékesítése. Az utóbbi három évtizedben felértékelődött az erdei gyümölcsök gyűjtése és feldolgozása, a vadászat és a méhészet.

A tájhasználat másik fontos elemét az állattenyésztésre alkalmas legelők és kaszálók jelentik. Fejlett technológiával ellátott, a Székelyföld túlnyomó részét lefedő üzemekben folyik a tenyésztett állatok tej- és húsfeldolgozása. Termékeiket a helyi, a magyarországi és nyugat-európai piacokon értékesítik.

Nagyjából a helyi keresletet próbálja kielégíteni a dombvidék és a hegységközi medencék szántóföldi gazdálkodása és a dombvidék gyümölcstermesztése. A hűvös, nedves hegységközi medencékben termesztett burgonya és káposzta fölösleget a szomszédos régiókban és az ország nagyvárosaiban értékesítik.

Székelyföld gazdag felszíni és felszín alatti vízkészlettel rendelkezik. Innen ered a Maros, az Olt és számos jelentős mellékfolyójuk, illetve a Szeret több mellékága. A lakosság és a gazdaság ellátása jó minőségű vízzel történik. Külön értéket képvisel a gazdag és változatos felszín alatti vízkészlet, a több ezer ásványvízforrás és a sós források. Gyógy-idegenforgalomi hasznosításuk hagyományos helyi, valamint országos és európai jelentőségű üdülőkben történik. Másfél évszázados múltra tekint vissza a napjainkban gazdaságosan működő ásványvíz palackozás. A következő évtizedekben a székelyföldi vízkészlet, gyógyvizek gazdasági-társadalmi jelentőségének további felértékelődése várható.

Kimerültek a gazdaságosan kitermelhető ércartalékok, kimerülőben van a lignitkészlet. Részben kitermelés alatt áll a térség földgáza. Felértékelődőben van a környezetbarát, megújuló energiaforrások hasznosítása. Naperőművek működnek Gyergyószárhegyen és Árkoson (Furtuná

2014). Geotermikus energia hasznosításának lehetősége fogalmazódott meg a vulkáni vonulat térségében (Unger 2011). Szerény, de még teljesen fel nem becsült hidroenergetikai potenciállal rendelkeznek a székelyföldi folyók.

Székelyföld egyik húzóágazata a turizmus. Természeti adottságokon alapuló székelyföldi ágazatai a természetjárás, az egészségturizmus, a természetes és mesterséges tavak, folyók vízparti üdülturizmusa, a síturizmus, az ökoturizmus és részben a falusi turizmus, valamint a kulturális és örökségturizmus (Horváth 2020).

Irodalomjegyzék

- BADEA, L. (szerk.) (1987): Geografia României. Vol. III. București, 657p.
- BALATON P. (2016): Gazdaság és agrártársadalom. In: EGYED Á. (főszerk.): Székelyföld története III. MTA BTK–EME–HRM, Székelyudvarhely, pp.137-241.
- BEREZNAY A. (2011): Erdély történetének atlasza. Méry Ratio Kiadó, 223p.
- BEREZNAY A. (2021): Historical Atlas of Transylvania. Méry Ratio Kiadó, 250p.
- BERSZÁN J.-JÁNOSICS.-JÁNOSI K.-KRISTÁLY F.-PÉTER É.-SZAKÁLL S.-ÜTŐ G. (2009): Székelyföld borvizei. Polgár-Társ Alapítvány, Csíkszereda, 245p.
- Clima României. (2008): Editura Academiei Române, București, 365p.
- EGYED Á. (főszerk.) (2016): Székelyföld története I–II–III. MTA BTK–EME–HRM, Székelyudvarhely, 582p; 735p; 859p.
- ELEKES T. (1999): Ökopottíp kategóriák elhatárolása egy vulkáni fennsík peremén. Földrajzi Közlemények 123, 1-2, pp.1-10.
- ELEKES T. (2008): Demográfiai, gazdasági-társadalmi folyamatok Románia városaiban 1948-tól napjainkig. Tér és Társadalom 22 (2), pp. 185–201.
- ELEKES T. (2016): Székelyföld földrajza és közigazgatása In: EGYED, Á. (főszerk.): Székelyföld története, 1.kötet, MTA BTK–EME–HRM, Székelyudvarhely, pp. 55–71.
- FURTUNĂ, C. (2014): România. Atlas școlar. Editura All Educational. București, 96p.
- GÁBRIS GY.-PÉCSI M.-SCHWEITZER F.-TELBISZ T. (2018): Domborzat. In: KOCSIS K. (főszerk.) (2018): Magyarország nemzeti atlasza. 2. Természeti környezet. MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet. Budapest, pp.42-57.
- GIDÓ CS. (2013): Vasszekér és mozdonygőz: A székelyföldi vasút története (1868-1915). Pro Print Könyvkiadó, 318p.
- HAJDÚ-MOHAROS J. (2000): Magyar Településtár. Budapest, 788p.
- HEGYI G. (2010): Egyházigazgatási határok a középkori Erdélyben (I. közlemény). Erdélyi Múzeum 34 / 2010, pp. 1-32.
- HERMANN G. M.-ZEPECZANER J.-ELEKES T. (2016): Udvarhelyszék – a közigazgatás és közélet története. Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 460p.
- HORVÁTH A. (2020): Erdély turisztikai vonzerői és termékei. In: BENEDEK J. (szerk.): Erdély. Tér, gazdaság és társadalom. Kolozsvár, pp. 423-436.
- HORVÁTH I. (1998): A székely sóbányászat rövid története. Parajd.
- JÁNOSICS. és mtsai. (2005): Székelyföldi fürdők, gyógyhelyek. Ars Topia Alapítvány Budapest, B.K.L.Kiadó Szombathely, 180p.
- KARÁTSOND. (szerk.) (2002): Magyarország földje. Kitekintéssel a Kárpát-medencére. Magyar Könyvklub, Budapest, 555p.
- KOCSIS K. (főszerk.) (2018): Magyarország nemzeti atlasza. 2. Természeti környezet. MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet. Budapest, 187p.
- KOCSIS K. (főszerk.) (2021): Magyarország nemzeti atlasza. 3. Társadalom. MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet. Budapest, 196p.
- KÖPECZI B. (szerk.) (1993): Erdély rövid története. Akadémiai Kiadó, Budapest, 579p.

- MUTHAC, V.-IONESI, L. (1974): Geologia României. Editura Didactică și Pedagogică, București.
- SZAKÁLL S.-KRISTÁLY F. (edit.) (2010): Mineralogy of Szekelyland, Eastern Transylvania, Romania. Csík County Nature and Conservation Society. Sfântu Gheorghe–Miercurea-Ciuc–Târgu Mureș, 321p.
- SZÉKELY A. (1957): Az Erdélyi vulkanikus hegységek geomorfológiai problémái. Földr. Ért. 57., pp.235-259.
- UNGER Z. (2011): Geotermikus energiakutatás Székelyföldön – lehetőségek és perspektívák. In: RÜBEL T. (szerk.): XIII. Székelyföldi geológus találkozó: A ditrói szienit masszívum. Babeș-Bolyai Tudományegyetem, Gyergyószentmiklós, pp.71-72.